

4.2. Počátky genocidy 1895 - 1908

V 90. letech fanatická a masová nenávisť tureckých muslimů vůči křesťanům sílí. Není motivovaná islámem. Muslimští věřící byli v té době v drtivé většině negramotní, korán neznali a nečetli a odposlouchávali jen základní teze věrouky v mešitách. Tím se ovšem zvyšovala do značné míry manipulovatelnost mas, tím spíše ve vesnickém prostředí. Zmocnit se bohatství arménských rodin bylo hlavním motivem řádění a vraždění.⁴⁹ Kurdské útoky se stupňovaly a hamidiye zahájila plánované vyvražďování arménského obyvatelstva. V r. 1894 byly v Samsunu zabity tisíce obyvatel a stovky vesnic byly vyloupeny. Kurdové dostávali za vraždění zapláceno.⁵⁰ Arméni v horách se bouřili, ale jejich majetek ani životy nebyly nijak chráněny zákonem. Kurdové dostávali moderní zbraně a jejich hlídky se početně rozrůstaly. Jejich velitelem se stal šejch Reuf bej. Ačkoli byla Evropa o násilnostech na arménském obyvatelstvu informována prostřednictvím periodik, západní velmoci zůstaly netečné.

Arméni se posléze počali sdružovat v Seytunu k obraně, kde došlo k uzavření míru, a poté i ve Vanu, kde jim byla přislíbena možnost emigrace do Íránu. Na cestě u hranic však byli zmasakrováni. Dva tisíce Arménů předávají 30. 9. 1895 Vysoké Portě dopis s prosbou o uskutečnění reform. Je adresován velkovezírovi. Již v květnu 1895 si Rusko, Anglie a Francie nechávají vypracovat nový plán reform. Byl to však jen zastírající manévr, k němuž se německý vyslanec baron Marschal v konečném důsledku vyjádřil, že Arméni reformy v podstatě nepotřebují.⁵¹

Arméni se prozatím pokoušeli o záchranu na půdě svatostánků. V roce 1895 se v urfském kostele ukrylo na 1 200 osob, Turci však budovu zapálili a nechali lid uvnitř uhořet.⁵² Později se stává tento způsob zabíjení běžným. Muslimové byli přímo vyzýváni k zabíjení Arménů pod pohrůžkou, že se jedná o jejich povinnost. Arméni se snaží zachránit a reagují útekem do Íránu a Zakavkazska. V 90. letech z arménských vilajetů uteklo přes hranice 50 tisíc Arménů, 30 tisíc se skrývalo v lesích, 40 tisíc přijalo ze strachu islámskou víru a 10 tisíc na útěku

zahynulo.53

Rok 1896 byl zvláště kritický. Muslimům byla dána lhůta 48 hodin, po níž má být dle smlouveného signálu každý Armén bez rozdílu stáří a původu usmrčen. Mezi turecké obyvatelstvo byly zatím úmyslně rozšiřovány lživé zprávy, že Arméni zapalují mešity a školy. To vše probíhalo podle předem připraveného plánu Abdula Hamida II., který nadále podněcoval kurdské šejchy k násilí na Arménech. Oblíbený hafír, tj. připisování půdy za „ochranu“ kurdským šejchům, naprosto ožebračoval arménské sedláky. Tímto způsobem mizely celé arménské vesnice. 90. léta 19.stol. byla poznamenána masovou emigrací Arménů ze země: utíkali hlavně do zámoří, přičemž návrat jim byl zcela znemožněn⁵⁴. Turecko v té době ztrácí řadu kvalifikovaných arménských úředníků a nadměrná centralizace ztěžuje efektivitu justice a policie v provinciích.⁵⁵

O svízelné situaci v zemi v 80. - 90. letech 19. stol. vypovídají i katastrofální poměry v tureckých věznicích, které byly přeplněny především lidmi neschopnými platit daně.⁵⁶ Podmínky v nich byly neúnosné: mučení při výsleších, odsouzení k smrti bez přítomnosti soudce, absence sociálních zařízení, nedostatek vody a umístování 20 - 30 osob v místnosti pro 10 - 12 osob. K běžným způsobům mučení patřilo pálení žhavým železem, věšení hlavou dolů, stání nepohnutě na jednom místě bez jídla a bez pití, vytrhávání vlasů, tzv. ďábelská kola „Sheitantopy“ a jiná zvěrstva, která lidé většinou nepřežili. Běžné bylo odřezávání hlav dětem, upalování zaživa, rozřezávání těl na kusy apod.

Další záminku k útlaku, v tomto případě k rozsáhlé cenzuře církevních knih a věznění církevních činitelů, poskytla osoba samotného katolikose, hlavy národní arménské církve se sídlem v Ečmiadzinu. Jeho jméno bylo zakázáno vyslovit a buly s jeho podpisem se nesměly tisknout. Podobně restriktivně bylo nakládáno i s arménskými centry vzdělanosti. Arménské kostely a školy musely mít vládní zmocnění ke svému provozu a v případě jeho absence byly okamžitě uzavřeny. Pogromy 90. let provázejí další prosebné dopisy arménských patriarchů v arménštině i francouzštině, adresované do nejvyšších míst. Patriarchové píší uctivě, značně prosebným a ustrašeným tónem a ujišťují o své loajalitě k Turecku, kterou dokládají řádným plněním svých povinností, placením daní a prokazováním, nakolik je arménský národ pro Turecko užitečný. Patriarcha se v této záležitosti obrací i k tureckému ministru spravedlnosti Riza - pašovi a prosí o ochranu arménského venkovského obyvatelstva.

V dopisech, mezi nimiž najdeme i svědectví Turků z kaymakamů, jsou podrobně popsány strašlivé způsoby mučení, zabíjení zajatců, soustředěná a promyšlená likvidace arménské inteligence, podnikatelů a obchodníků, dorůstající mládeže, zapalování domů i vytrvalé požadavky výkupného (i 300 tureckých lir) za propuštění z vězení.⁵⁷

Výsledkem pogromů 90. let ve Vanu, Samsunu, Erzerumu a dalších městech bylo vyvraždění minimálně 200 tis. Arménů. Jaký byl smysl tohoto řádění? Tyto jevy nelze rozhodně klasifikovat jako trest⁵⁸ či trestné výpravy. Jednalo se bezesporu o pečlivě připravený a provedený čin Vysoké Porty, jehož účelem bylo zlikvidovat Armény v pohraničních oblastech a tato místa osídlit muslimy. Tímto způsobem by poté bylo možno snížit počet arménského obyvatelstva pěti provincií natolik, aby se jakékoliv reformy jevily jako zbytečné.

Akce, naplánované za tímto účelem, měly velice často stejný průběh: usmrcení na místě, zbavení majetku a hospodářské opory. Vyjma hromadných transportů nese toto řádění všechny znaky genocidy. Její jádro tkví v dehumanizaci, která představuje předpoklad pro masové vraždění, vystupňované v souvislý genocidální proces zachvacující celou zemi. Velkou oporou pro šíření protiarménských postojů se stal náboženský fanatismus mas, který vyvrcholil v roce 1895 po otevřených výzvách zabíjet Armény jako součást osobních povinností. Od 15. stol. až po Abdul Hamida II. regulovala Vysoká Porta vztah mezi početnými etnicko-náboženskými skupinami v Otomanské říši dle komplexního systému zvyků a zákonů.

Podle nich byli členové křesťanských menšin (ortodoxní Řekové, římská katolíci, mekhitaristé, gregoriáni, evangelíci, morovité, nestoriáni) a židé do značné míry ze strany Turků tolerováni. Nesměli však pronikat mezi tureckou majoritu, přechovávat zbraně a zastávat politické funkce. Oběti na místech nikdo nepočítal, stopy se zahlazovaly. Přesné údaje o obětech se liší. V tomto ohledu je potřeba zmínit, jak neadekvátním a nedůvěryhodným způsobem zpracovávají tuto problematiku někteří ze současných tureckých historiků.⁵⁹ Jeden z pramenů, vypovídajících o hrůzných událostech v Samsunu, Trabzonu, Diyarberkiru, Sivasi, Urfě, Karputu a Muši, představuje i tzv. Žlutá kniha.⁶⁰ Armény byli dle tohoto zdroje napadáni a vražděni dýkami a noži. Nemohli vycházet z domů, vesnice zachvacoval strach, panika, bída a hlad.

Krveprolití v Konstantinopoli v srpnu roku 1896 sledovali francouzští turisté z lodi Sidon a členové posádek na lodích evropských velmocí, kotvících v přístavu. Fanatický dav napadl přístavní arménské dělníky šavlemi a krátkými tyčemi.⁶¹ Ve městě Akne byli oběti házeny do Eufratu a z 1100 arménských domů jich zůstalo jen na 150.⁶² V Muši bylo Muslimy v kostele upáleno na 3 tis. Arménů za hromadných výkřiků „Zabijeme Armény!, Sláva Mohamedovi!“.⁶³ V Urfě se krveprolití aktivně účastnila armáda a úřední osoby, tj. mutašarifové, kaymakamové, muftové, policejní komisaři, velitelé policie, vojenští velitelé a vysocí úředníci. Osobně přihlíželi svazování obětí motouzy do skupin po 50 osobách a poté jejich čtvrcení šavlemi, stahování kůže zaživa, pohrbívání zaživa, sypání střelného prachu do vlasů, atd. V Urfě tehdy zahynulo přes 10 tis. osob. Neobyčejně krutě se zacházelo i s nemluvňaty, jejichž těla byla probodávána bodáky a šavlemi.⁶⁴ O vypovídá dopis vicekonzula Hollwarda v dopise F. Carrymu, v němž dále upozorňuje, že je neustále pod policejním dozorem agentů a nemůže podat více informací.⁶⁵

Armény utíkali před útlakem do hor a ukryvali se v horských pevnostech, kde je Muslimové nechali vyhladovět a přinutili je se vzdát. Armény byli poté zaživa upáleni nebo postříleni. Vraždění probíhalo s plným vědomím důstojníků turecké armády.⁶⁶ Pokus o záchranu obyvatel samsunské oblasti byl násilím potlačen dle rozkazu plukovníka Ismaila beje a následně prezentován jako arménské povstání. Celkem bylo zničeno více než tisíc vesnic. O otřesných událostech se začíná dovídat i Evropa, a tak Vysoká Porta přísně zakazuje import evropských novin do země. V dalších letech 1898 – 1901 se situace nijak nelepší. Stupňují se nátlakové akce donucující celé arménské vesnice přejít k islámské víře.⁶⁷ V horských oblastech se již v roce 1901 systematicky připravují vysídlovací akce. Další krveprolití v roce 1904 v Muši bylo vedeno tureckým vojskem. K děsivým výstřednostem došlo opět v samsunské oblasti, kde výběřčí daní nutili obyvatele pod hrozbou smrti podepisovat děkovné

dopisy vládě. V březnu roku 1904 obklíčilo vojsko město Bitlis a s pomocí bašibuzuků a Kurdů rozstřílelo obyvatelstvo prchající do hor.⁶⁸ Skupina 14 vojenských oddílů a 7 tisíc Kurdů zcela zmasakrovala 45 vesnic. Výkazy ruských, francouzských a anglických konzulátů uvádějí 3 tis. obětí.⁶⁹ Katholikos Harimjan upozorňuje roku 1904 a 1907 v dopisech caru Mikuláši II. na morální povinnost velmocí zasáhnout dle stanov Berlínské dohody.⁷⁰ Oba zůstávají bez odpovědi. V letech 1904, 1906 a 1907 pokračuje násilí ze strany bejů na bezmocném arménském obyvatelstvu. Vrcholí rokem 1909, kdy turecké vojsko přesunuté do Adany v dubnu téhož roku rozpoutává jedno z největších pekel arménské genocidy.⁷¹ K žádnému arménskému povstání, jak byl tvrdý postih posléze v Adaně označován, nedošlo. Arméni se pouze snažili čelit dalšímu z výpadů ze strany bašibuzuků podněcovaných místní správou. Bašibuzukové zabíjeli po skupinách 100 až 200 mužů, rozkrádali majetek a poté vše zapalovali. Tyto události byly doprovázeny nejstrašnějším fyzickým násilím a zvěrstvy, např. sázkami o arménské dívky, které poté putovaly s násilníky jako otrokyně. Koncem dubna se systematicky připravované krveprolití opakovalo – ve městě zahynulo celkem 30 tis. lidí a celá arménská čtvrť byla srovnána se zemí.

Velmi čilá diplomatická korespondence mezi velvyslancem Giersem, zástupcem velitele ruských vojsk na Kavkaze Voroncovem – Daškovem a katolikosem Gevorkem V. v letech 1912 – 1914 prozrazuje, že ani oni nebyli schopni situaci výrazně ovlivnit a řešit.⁷² Různé události v letech 1912 – 1914 způsobily značný demografický pokles předznamenávající hospodářský úpadek země. Kurdové a Turci byli jako noví majitelé arménských pozemků nekompetentní a zemědělskou půdu zcela zanedbávali. Stížnosti nebyly možné, neboť ve správních funkcích setrvali příbuzní těch, kdo ukořistili pozemky. Mezi nimi bylo i mnoho tureckých utečenců z Balkánu. Po adanské řeži došlo k neúnosnému navýšení daní. Daň ze sadu a vinic byla zvýšena čtyřikrát, což pro Armény představovalo 33 % úrody. Po Adaně postupovala vládní vojska k Tarsu, Aleppu, Seitunu, Maraši a Antiochii. Tarsos hořel několik dnů a kdo chtěl utéct z města, byl zastřelen. Muslimové zde použili banální lest: odevzdáním zbraní podmínili fyzické přežití obyvatel, které posléze zlikvidovali.

49) Srov. Kayseri a Yozgata v r. 1893 – Genocid armjan – Příloha I., II., k dopisu anglického velvyslance v Konstantinopoli F. Clarqforda, č. 15, str. 16, č. 19, str. 21

50) Srov. Ohandianjan A., Armenien, str. 28

51) Tamtéž str. 28 – 29

52) Tamtéž str. 30 – 31

53) Srov. Genocid armjan..., č. 5, str. 6

54) Tamtéž č. 32, str. 53 – 55

55) Čemu se divit, že úředníci kradli, když i deset měsíců nedostali plat? Zavírali bohaté Armény bez jakéhokoliv obvinění a uvěznění měli možnost se vykoupit, jinak podstoupili strašlivá mučení. Úplatky výběřcům daní byly naprosto běžné. Doprovodná jízda 8 – 10 mužů se nechávala žít, zdvojovala výměr zdaňované úrody aj. Sedláci se poté rozmýšleli, jestli pole raději nesklízet a úrody nechat shnít.

56) Pro srov.: erzerumská oblast: 8 tis. muslimských rodin platilo 395 tis. piastrů a 2 tis. křesťanských rodin však 430 tis. piatrů. Srov. Genocid armijan, č. 36, str. 66 – 77.

57) Srov.: Genocid armijan..., č. 45, str. 39 – 40, fond MZV Ruska z r. 1895. Existují přesné údaje o vybíjení vesnic jednotlivých okruhů. V dopise katolikose Achtamara arménskému

patriarchovi v Konstantinopoli Izmiljanu v prosinci 1895 se uvádí: ve vilajetu Bitlis 102 vesnic a v okruhu měst Baly a Harbert 93 vesnic. Srov.: Genocid armjan, č. 40, str. 87

58) Srov.: Naimark M., Plameny nenávisti, knižnice Dějiny a současnost, 2006, str. 8 - 43

59) Srov.: Özgönül Ç., Der Mythus... Snad až budoucí výzkum hromadných hrobů v konfrontaci s existující dokumentací bude přínosem.

60) Původně ve francouzštině, později i v ruském překladu, ukázka viz. Genocid armijan..., č. 115, příloha str. 499, jsou zde uvedena svědectví francouzských konzulů, velvyslanců a dalších diplomatických pracovníků.

61) Srov.: tamtéž č. 48. str. 107

62) Tamtéž č. 49, str. 112. Z dopisu americké misie v Konstantinopoli z 29.9 1896. Srov. Též údaje z dopisu anglického velvyslanectví v Konstantinopoli ruskému velvyslanci 10. 11. 1896 o vraždě 15 tis. osob, z toho 200 žen a dětí, srov. Č. 51, str. 114

63) Srov. Svědectví ze 34 dopisů obětí z let 1895 - 1896 v dokumentu Les Massacress d'Armenie - v ruském překladu, in: Genocid armijan č. 34., str. 63 -64

64) Pastervecká kočovná plemena po staletí při výbojích nebrali zajatce a děti do 3 - 4 let zabíjeli. Kočovné pastervectví mělo přesně stanovený a kontrolovaný limit vyživovaných osob.

65) Srov. Genocid armijan, č. 24, str. 27 - 29

66) Srov. Tři dopisy amerických občanů o samsunských událostech v r. 1894, Genocid armijan, č 25, str. 29 -35

67) Zvláště výrazné to bylo v oblasti Bitlisu. Srov. Tamtéž č. 54, str. 131

68) Tamtéž č. 81 - 83, str. 158 - 159

69) Tamtéž č. 71, str. 151

70) Tamtéž č. 84, str. 155

71) Tamtéž č. 94 - 95, str. 169. Ruský velvyslanec Zinověv upozorňuje ruské ministerstvo zahraničí a ministra Izvolského na lstivost turecké politiky, která hraje velkou roli v konkrétních situacích v bojovém terénu.

72) Srov. Genocid armijan č. 109, str. 205, č. 111, str. 207

—
Zveřejněný text vyšel původně jako součást magisterské diplomové práce Bc. Filipa Nováka: Arménská genocida, Brno 2008.

Příště: 4.3. Genocida 1909 - 1918